

CUI I-E FRICĂ DE VICTORIA WELBY?

Gheorghe M. Ștefan

A fost odată, ca niciodată, un timp în care cunoașterea avansa fără a fi finanțată de granturi. Curiozitatea științifică sau imboldul de a inventa noi artefacte nu presupuneau cereri, *aplicații* laborioase ce s-ar fi adresat unei birocrații obtuze. Nimeni nu-ți număra ... „meritele” înainte de a decide dacă erai calificat sau nu să primești o finanțare. Curioșii și neastâmpărații se puneau pe treabă dintr-un impuls interior, greu de imaginat în timpurile noastre, aflate prea des sub „robia cantității”. Comunitatea celor preocupați de un anumit subiect se forma în mod firesc, atunci când se forma, și funcționa cu niște constante de timp ce permiteau și impuneau așezarea în tihnă a gândurilor, care se puteau propaga cu o lentoare benefică pentru consistența lor. O personalitate deosebită se putea forma, dacă dorea, și în afara comunității academice. Sunt cunoscute cazurile de performanțe intelectuale deosebite care au fost atinse în contextul permisiv al unei societăți pentru care cunoașterea reprezenta o valoare, dincolo de orice sistem rigid de evaluare sau consacrare. Un astfel de mediu a fost acela al societății britanice victoriene. Charles Darwin, spre exemplu, a devenit una dintre figurile cele mai importante ale gândirii occidentale de pe poziția de *gentleman scientist*, autofinanțat prin grija familiei. Herbert Spencer, John Stuart Mill, Charles Babbage sau Ada Lovelace sunt alte exemple dintr-o listă foarte lungă de savanți remarcabili, cu o evoluție similară. Într-o astfel de lume, prea puțin cunoscută nouă, Victoria, Lady Welby (1837–1912) este o apariție aproape normală. Rolul pe care Lady Welby l-a jucat discret pe scena dezbaterii pornite în jurul *semnului*, la sfârșitul secolului al XIX-lea, se dovedește a fi din ce în ce mai important pentru gândirea contemporană. S-ar putea ca modul în care ea a inițiat studiul lumii semnelor să se poată constitui în suportul ideatic de care astăzi avem nevoie pentru a înțelege mai bine ce anume este sau poate deveni *informația*. De asemenea, rolul pe care tehnologiile informaționale îl pot juca în prezent, pentru echilibrul sau dezechilibrul lumii noastre, se va limpezi în contextul mult lărgit pe care Lady Welby îl propune pentru investigarea *semnului*.

Lady Welby este descendenta unei familii care-și are confirmate rădăcinile în secolul al XI-lea, întemeietor pentru aristocrația engleză. În anii 1860, ea era domnișoară de onoare (Maid of Honor) la curtea reginei Victoria, care-i fusese nașă de botez. Fără să aibă o educație sistematică instituționalizată, odată scăpată de grijile materne, în plină maturitate, Lady Welby se dedică unei intense munci de autoinstruire, urmată apoi de

activități publicistice din ce în ce mai semnificative. Interesul inițial pentru probleme teologice o conduce treptat către subiectul care a consacrat-o în lumea științifică: teoria semnelor.

Ultimul deceniu al secolului al XIX-lea se afla sub presiunea generată de o modernitate în care formele de exprimare, mai mult sau mai puțin riguroase, evaluate în cele două secole și jumătate de raționalitate carteziană, se instituie și ele în obiecte din ce în ce mai explicit supuse cunoașterii. Disputele generate de consistența cu realitatea a geometriilor neeuclidiene, de consistența internă a sistemelor formale (cum ar fi cele generate de algebrizarea logicii), sau de confruntarea dintre evoluționism, lamarckism și creaționism, aduc în atenția combatanților problemele legate de instrumentele formale folosite, instrumente bazate pe complexe de semne din ce în ce mai elaborate. Nu ne vom mira atunci că, în anii 1890, apar aproape simultan trei demersuri independente care se referă la *semn*. Pe lângă Victoria, Lady Welby în Anglia, germanul Friedrich Ludwig Gottlob Frege (1848 – 1925) și americanul Charles Saunders Peirce (1839 – 1914) se vor apropia de problemele pe care le ridică semnul. Cei trei reprezintă generația care a formulat problema semnului și care a oferit primele soluții¹ ale acesteia. Soluțiile sunt sensibil diferite între ele și au avut un impact care a depins puternic de factori conjuncturali. Dintre cei trei colegi de generație, credem că Lady Welby ar putea avea parte, peste timp, de un impact semnificativ, prin reconsiderarea pe care ar trebui să o inițiem pornind de la modul în care ea a pus problema semnului. Contribuțiile lui Frege și Peirce au fost fructificate integral în posteritatea imediată.

Sunt ne semnificative problemele de prioritate, mai ales pentru perioada la care ne referim, în care un deceniu putea fi ușor asimilat cu un „moment istoric”. Neglijăm problema priorității și pentru motivul că mult mai importante pot fi nuanțele diferite pe care cele trei abordări le oferă.

Gottlob Frege a funcționat, din 1874, la Universitatea din Jena. Educat ca matematician, el scrie în 1879 *Begriffsschrift* (aproximativ traductibil prin *Scriere conceptuală*), în care introduce mecanismele formale ce vor permite conectarea definitivă a logicii aristotelice cu fundamentele matematicii. Prin notațiile și mecanismele inventate de Frege în această carte, apelul la *intuiție* este complet înlăturat din felul în care construcția matematică se împlinește. Discursul matematic este conceput

---

¹ Ferdinand de Saussure (1857 – 1913) ar putea fi considerat, prin anul nașteri, din aceeași generație, dar contribuțiile lui, importante pentru dezvoltarea lingvisticii structurale, apar în decada următoare (cursul de lingvistică generală, predat în perioada 1906 – 1911 la Universitatea din Geneva) și au fost publicate postum abia în anul 1916, de către colaboratorii lui.

de Frege ca rezultat al unui mecanism inferențial ce acționează imperativ, pornind de la un sistem de axiome. Intuiției îi este permisă cel mult intervenția la nivelul formulării axiomelor. Odată axiomele formulate, „controlul” este preluat de o „mașinărie formală” care conduce implacabil demersul matematic. Este astfel fundamentată, pentru mai mult de o jumătate de secol, una dintre direcțiile ce va domina, împreună cu intuiționismul, filosofia matematicii: *logicismul*. Nu-i comentăm împlinirile și neîmplinirile. (Mai ales pentru că neîmplinirile logicismului și-au dovedit creativitatea, în 1931, prin cel mai important rezultat negativ din istoria matematicii: teorema de incompletitudine a lui Kurt Gödel.)

Dar tot logicianul și matematicianul Frege, bine temperat de filosoful Frege, publică în 1892 lucrarea *Über Sinn und Bedeutung*² (*Despre sens și semnificație*), un text în care bunul simț filosofic declanșează îndoiala ce poate vindeca semeția din *Begriffsschrift*. În *Begriffsschrift*, expresii de tipul $a=a$ sau $a=b$ reprezentau relații între semne, între nume de obiecte, dar nu între obiectele înseși. În *Über Sinn und Bedeutung*, Frege extinde discuția și asupra obiectelor pe care semnele a și b le reprezintă. Relațiile sunt considerate dincolo de forma lor proprie. *Interpretarea externă* a sistemului de semne este acum mai importantă decât *relația internă* dintre semne. Pentru a accepta că $a=b$, într-un sistem formal, este suficientă definirea mărimilor a și b în interiorul aceluși sistem formal. Dincolo de acesta, egalitatea va fi acceptată numai după ce *înțelesurile* asociate cu a și b vor fi limpezite. Umilința hermeneutului din *Über Sinn und Bedeutung* apare astfel într-un puternic contrast cu aroganța mașinistă a logicianului din *Begriffsschrift*, care impunea autoritar comportamente mentale automate.

Traducerea titlului lucrării lui Frege prin *Despre sens și semnificație* necesită explicații suplimentare, deoarece consultarea *Dicționarului explicativ al limbii române* (DEX) poate induce confuzii. În limba română, și nu numai, termenii *sens* și *semnificație* nu sunt întotdeauna folosiți cu înțelesuri perfect precizate. Cităm selectiv din DEX, 2009:

SENS, *sensuri*, s.n. 1. Înțeles (al unui cuvânt, al unei expresii, al unei forme sau al unei construcții gramaticale); semnificație. ♦ (În semiotică) Înțelesul unui semn. ♦ Conținut noțional sau logic. *Îmi spui cuvinte fără sens*. ...

SEMNIFICĂȚIE, *semnificații*, s.f. 1. Conținut semantic al unui cuvânt; înțeles, sens, accepție. ♦ (În semiotică) Funcție a semnelor de a reprezenta ceva independent de ele; denotație. ♦ Valoare simbolică a unui lucru; înțeles, noimă, tâlc. ...

---

² Publicat în „Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik”, 100 (1892), 25-50.

Sensul este definit prin *semnificație*, *semnificația* prin *sens*, iar *înțelesul* este folosit cu o lipsă de discernământ înduioșătoare. Suntem expuși unei circularități pe care limbajul cotidian o tolerează de multe ori, pentru că se sprijină pe contextualitatea uzului limbii, cu toată oferta ei de repere limpezitoare suplimentare. Dar, pentru claritatea discuției noastre, trebuie să suspendăm această circularitate, astfel încât distincția semiotică făcută de Frege să poată avea un... sens, ... o semnificație, ... un înțeles (!?). Ambii temeni, *sensul* și *semnificația*, sunt definiți în DEX și în cadrul mai restrâns al semioticii, dar confuzia persistă. Semnificația este o funcție, dar poate fi în același timp și o denotație!? Sensul ar fi înțelesul unui semn!?

Pentru contextul semiotic în care discutăm despre Frege, *semnificația* este un *atribut* al unui semn sau al unei expresii prin care acestuia sau acesteia îi asociem o referință, o anumită realitate. Dar semnificația este numai o formă de înțeles. Înțelesul poate fi de mai multe feluri. Sensul este forma de înțeles asociată unui semn sau unei expresii, prin care este *evocată* o entitate într-un anumit context. Contextul poate fi dat de relația semnului sau expresiei cu sistemul de semne în care apare. Dar contextul este format, mai ales, de fenomenalitatea intențională, în care expresia sau semnul s-au manifestat. Prin semnificație, semnul se *referă* la ceva, la o anumită referință, în timp ce, prin sens, el *evocă*, trimite cu gândul la... altceva decât referința. Prin sens, un semn devine simbol. Semnul ca simbol se cere interpretat, eventual în mai multe sensuri, pe când semnul ca atare se mulțumește cu o explicație univocă.

Frege filosoful ne atenționează asupra faptului că numai semnificația este cea care poate fi luată în considerare în cadrul unui demers formal, pe când sensul, de regulă, transcende formalizabilul. Mai mult, sensul poate exista și fără semnificație. Există expresii fără semnificație (goale de conținut) dar cu sens (cum ar fi *infinitul*). Minte omului poate inventa expresii fără referință (semnificație) dar pline de sens. Propozițiile ce conțin „nume goale de conținut” sunt ele propoziții cu sens? Poate avea sens o propoziție despre care nu putem spune dacă este adevărată sau falsă? Evident, da! Atunci când Epimenides cretanul spunea, pare-se la supărare, că „*toți cretanii sunt mincinoși!*”, propoziția avea un sens, chiar dacă semnificația sa nu era identificabilă. Este destul de probabil că Epimenides exprima o supărare generată de comportamentul compatrioților lui.

Prin punerea în discuție a sensului fără semnificație, Frege prefigurează inconștient limitele logicismului pe care-l fundamentase. Putem specula că se va găsi pregătit, prin această preocupare premonitoare, pentru a digera șocul produs de scrisoarea prin care Bertrand

Russell îi semnala, cu puțin timp înainte de a trimite la tipar volumul al doilea din *Grundgesetze der Arithmetik (Principiile aritmeticii)* (vol. 1, 1893; vol. 2, 1903), paradoxul „tuturor mulțimilor care nu se conțin”, recent descoperit de el în teoria mulțimilor. Întreaga construcție formală din *Principiile aritmeticii* se dovedea astfel șubredă din temelii. „Semnul” din *Begriffsschrift* se dovedea incapabil să susțină aritmetica numai prin relațiile sale formale interne, iar „semnul” cu semnificație și sens din *Über Sinn und Bedeutung* nici măcar astăzi nu suntem suficient de pregătiți pentru a-l folosi. Se pare că nu reușim încă să acomodăm formele formale cu formele neformale la nivelul aceluiași tip de demers rațional.

Jocul dintre sens și semnificație, inițiat de Frege pe terenul semnului, fertilizează în continuare o serie de dispute aprinse legate de capacitatea minții umane de a inventa și de a opera cu „*empty names*”. Sensul fără semnificație deschide calea dialogului pe care Frege îl face peste timp cu Lady Welby.

În același deceniu al anilor 1890, la Charles Peirce se declanșează interesul pentru obiectele care pot fi considerate semne. Cariera academică a lui Peirce a fost scurtă. Funcționează pe o poziție nepermanentă ca lector de logică la Johns Hopkins University, în intervalul 1879 –1884. Preocuparea lui pentru semn pornește astfel tot dinspre logică atunci când, în 1894, publică *What is a sign?*, din care reținem:

*„Există trei moduri în care un lucru ne poate interesa. În primul rând, putem avea un interes primar în el însuși. În al doilea rând, putem avea un interes secundar bazat pe relațiile lui cu alte lucruri. În al treilea rând, ne poate interesa ca mediator prin faptul că ne dă o idee despre altceva. În măsura în care face acestea, el este un semn, o reprezentare.”*³

Deci semnul este un lucru, un obiect care aduce minții („*conveys to a mind*”) o idee despre un alt lucru sau obiect. Ce poate fi această „idee despre” un alt lucru va fi mai clar explicat în *Logic as semiotic: The theory of signs*, publicată în anul 1897, din care reținem:

„Un semn sau reprezentamen este ceva care ține locul a altceva pentru cineva. El se adresează cuiva, adică produce în mintea acelei persoane un semn echivalent, sau un semn mai dezvoltat. Semnul creat

---

³ *There are three kinds of interest we may take in a thing. First, we may have a primary interest in it for itself. Second, we may have a secondary interest in it, on account of its reactions with other things. Third, we may have a mediatory interest in it, in so far as it conveys to a mind an idea about a thing. In so far as it does this, it is a sign, or representation.* <http://www.iupui.edu/~peirce/ep/ep2/ep2book/ch02/ep2ch2.htm>

este interpretantul primului semn. Semnul ține locul a ceva, adică ține locul obiectului său.”⁴

Definiția explicită va fi dată în 1902, în contextul definirii a ceea ce este logica, dincolo de orice interpretare psihologizantă:

„Logica este definită aici ca o semiotică formală. Se propune o definiție a semnului care nu se mai referă la gândirea umană, așa cum face definiția unei linii ca ansamblul locurilor ocupate de o particulă într-un interval de timp. În speță, semnul este ceva, A, care produce altceva, B, adică interpretantul determinat sau creat de el, în aceeași corespondență cu încă altceva, C, obiectul său, în același mod în care el însuși se raportează la C. Din această definiție, împreună cu definiția „formalului”, deduc matematic principiile logicii. De asemenea, trec în revistă toate definițiile și concepțiile care țin de logică și arăt nu doar că definiția mea nu este o noutate, dar și că propria mea concepție ne-psihologică despre logică a fost de mult susținută, fără ca acest lucru să fie recunoscut.”⁵

Semnul este asociat unui obiect și generează în mintea omului un sens, un semn elaborat superior. Ne-am permis să traducem *interpretant*-ul lui Peirce prin *sens*. Am pornit de la ceea ce dicționarele explicative engleze oferă referitor la acest termen aproape deloc folosit în vorbirea curentă: „*the response or reaction to a sign*” (răspunsul sau reacția la un semn), sau „*a sign or set of signs that interprets another sign*” (un semn sau grup de semne care interpretează un alt semn), sau „*the disposition or readiness of an interpreter to respond to a sign*” (disponibilitatea unui interpret de a reacționa la un semn), sau „*the effect of a proposition or sign series on the person who interprets it*” (efectul unei propoziții sau al unui șir de semne asupra persoanei care le interpretează). Aspectul *creativ* al sensului este specific abordării lui Peirce. Pentru Frege, semnificația

---

⁴ A sign, or representamen, is something which stands to somebody for something in some respect or capacity. It addresses somebody, that is, creates in the mind of that person an equivalent sign, or perhaps a more developed sign. That sign which it creates I call the interpretant of the first sign. The sign stands for something, its object. Charles S. Peirce: *Logic as semiotic: The theory of signs*, 1897, republicată în: Robert E. Innis, *Semiotics: An introductory anthology*, Indiana University Press, 1985, p. 5.

⁵ Logic will here be defined as formal semiotic. A definition of a sign will be given which no more refers to human thought than does the definition of a line as the place which a particle occupies, part by part, during a lapse of time. Namely, a sign is something, A, which brings something, B, its interpretant sign determined or created by it, into the same sort of correspondence with something, C, its object, as that in which itself stands to C. It is from this definition, together with a definition of "formal", that I deduce mathematically the principles of logic. I also make a historical review of all the definitions and conceptions of logic, and show, not merely that my definition is no novelty, but that my non-psychological conception of logic has virtually been quite generally held, though not generally recognized. C. S. Peirce, *The New Elements of Mathematics*, Humanities Press, Atlantic Highlands, N.J., 1976, vol. 4, pp 20-21.

rezultă dintr-o *relație formală*, iar sensul dintr-o *relație informală*. Pentru Peirce, obiectul C este asociat semnului A, iar sensul (*interpretant*-ul) B este generat creativ în mintea omului de către semnul A. Diferențele față de abordarea pe care o propune Lady Welby vor fi și mai mari:

*“Significs merge mai departe decât pragmatismul lui Peirce, deoarece se ocupă de acțiune și de creație.”*⁶

Într-adevăr, Lady Welby, care nu are ca punct de pornire domeniul prea bine conturat și formalizabil al logicii, va avea o perspectivă mult mai largă pentru a investiga ceea ce ar putea fi semnul. Dacă Frege și Peirce pornesc din perspectiva „uscată” a formelor simple, întrupate în logică, Lady Welby vine din cealaltă direcție, din preaplinul vieții și teologiei care operează cu înțelesuri, palpabile sau revelate, de mare complexitate, exprimate în limbaj natural. Simplitatea formelor formale (a formelor formalizabile) la Frege și Peirce și complexitatea formelor neformale la Lady Welby au diferențiat foarte puternic traseul gândului ce se apropia de semn. Impactul imediat a fost mai important în cazul primilor doi, din motive evidente, pe când mesajul mult mai elaborat ce vine dinspre Lady Welby mai are încă înțelesuri, poate chiar rosturi nefructificate.

Lady Welby nu pornește strict de la semn, precum colegii ei de generație. Se păstrează cu îndărătnicie pe domeniul diverselor tipuri de înțelesuri asociate formelor exprimate prin limbaje naturale. Efortul de a extrage înțelesuri nuanțate din orice formă, formală sau neformală, este obiectivul științei pe care o construiește, denumind-o *SIGNIFICS*. Gândul ce a îndemnat-o și îndrumat-o continuu, l-a exprimat foarte clar în ultima sa carte din care reținem:

*„Ceea ce mă preocupă sunt ultimele consecințe [Significance] la care se poate ajunge prin sens și acțiune [meaning], și care (dacă le dai destule grade de libertate), trebuie, în ultimă instanță, să producă frumusețea sunetului și a formei.”*⁷

Pentru a pătrunde sensul citatului anterior, trebuie să clarificăm înțelesul cu care Lady Welby folosește termeni precum *sense*, *meaning*,

---

⁶ [Lady Welby's] *Significs goes further than [Peirce's] pragmatism, because it is concerned with action and creation.* Gerard Deledalle: „Victoria, Lady Welby and Charles Saunders Peirce: Meaning and signification“, in H. Walter Schmitz: *Essays on Significs. Papers presented on the occasion of the 150th anniversary of the birth of Victoria Lady Welby (1837–1912)*, John Benjamins Pub. Comp, 1990, p. 138.

⁷ „All I care for is first and always that Significance which is reached through sense and meaning, and which (if you give these free play) must ultimately involve and induce beauty of sound and form.” Victoria Welby: *Significs and Language. The Articulate Form of Our Expressive and Interpretative Resources*, Macmillan & Co., London, 1911, p. 83.

sau *significance* în știința pe care a inițiat-o – să-i spunem, în românește, tot *SIGNIFICS*.

În *significs*, Lady Welby face, cu o foarte mare grijă, distincția între *trei niveluri* pe care se poate manifesta înțelesul unei forme care exprimă ceva (spre deosebire de nivelul unic, al sensului și semnificației, la Frege și Peirce). În engleză, termenii folosiți sunt: *sense*, *meaning* și *significance*.

Termenul *sense* se poate traduce prin românescul *sens* și putem spune despre el că este diferențiat de *signification* la fel de confuz precum este, în limba noastră, diferențiat *sens* de *semnificație*. La Lady Welby, primul nivel al înțelesului, specificat prin *sense*, este cel al sensului (*Sinn*) și semnificației (*Bedeutung*) în accepțiunea lui Frege. În bună măsură, acest prim nivel al înțelesului corespunde și cu abordarea lui Peirce, pentru care perechea „*interpretant – object*” corespunde cu „*sense or signification*” la Victoria Welby⁸.

Termenul *meaning* are, în engleză, o accepțiune care trece dincolo de simplul *înțeles*. Dicționarele se referă și la: „*to have in mind as a purpose or intent*”(să ai în minte un scop sau o intenție). Al doilea nivel al înțelesului va fi, la Lady Welby, cel al *intenționalității*, al voinței ce emană din expresie. Sensul, care poate include și semnificația, nu se poate referi explicit și la un scop, motiv pentru care acest al doilea nivel al înțelesului își are *rostul* său. (De la Constantin Noica am aflat ce util și plin de înțeles se dovedește în limba română cuvântul *rost* la capătul șirului conceptual: semn – semnificație – sens – înțeles – rost. Nu știu cum m-aș fi putut descurca fără acest simpatic cuvânt!)

Termenul *significance* se referă la importanța pe care, prin consecințele ei, o poate avea o anumită expresie, spre deosebire de termenul *signification*, care reprezintă numai referința semnului sau expresiei. Prin transcenderea sensului și intenționalității, o expresie poate atinge, prin ultimele ei consecințe, spațiul valorilor ideale, transcontextuale ale eticului. Acesta este, în *significs*, cel de al treilea nivel al înțelesului unei expresii. Este foarte greu de tradus *significance* în limba română pentru că se referă în egală măsură la *importanță* și *consecințe etice*.

Pentru a nu introduce confuzii inutile, după ce am explicat ce înțelegem prin termenii de *sense*, *meaning* și *significance*, îi vom folosi netraduși atunci când ne vom referi la *significs*.

Triada *sense – meaning – significance* poate fi exprimată, conform Victoriei Welby, și prin triada *semnificație – intenție – valoare ideală*, apropiindu-ne astfel de comportamentul triadic al minții omului, care se

---

⁸ Conform propriei formulări din James. M. [Baldwin](#) (ed.): *Dictionary of Philosophy and Psychology* (1901–1905).

manifestă în spațiul tridimensional al *raționalului – imaginarului – spiritualului*⁹. Într-adevăr, înțelesurile sunt asociate unor expresii într-un mod care poate fi (1) rațional, prin semnificație, (2) marcat de imprezibilitatea imaginarului, prin intenționalitate (complementată de intuiție și fantezie) și, nu de puține ori, (3) temperat de plenitudinea atitudinii spirituale ce operează cu valori ideale. Această complexă și, pare-se, completă viziune asupra înțelesului a fost propusă de Lady Welby într-un moment în care, la începuturile sale, științele responsabile cu înțelesurile, propuse în afara Angliei victoriene, s-au mulțumit cu abordări parțiale, neputându-se confrunta cu toată complexitatea problemei.

Significs era o știință ce-și justifica pe deplin apariția, în forma supraelaborată în care Lady Welby o concepea, deoarece starea în care înțelegerea realității ajunsese genera confuzie și impostură prin modul în care înțelesurile circulau pe cărările sălbătice sau sălbăticitate ale limbilor naturale și ale limbajelor în curs de specializare.

*„Ambiguitatea este o caracteristică inerentă a limbajului și a altor forme funcționale, organice. Gândirea poate suferi din cauza excesivei precizii mecanice a vorbirii. Înțelesul este sensibil la „climatul psihologic”. Dar tipul de ambiguitate care acționează ca un stimul util pentru inteligență și îmbogățește aria raționamentelor este foarte diferit de ceea ce, în sfera intelectuală, începe și se termină în confuzie, iar în sfera morală începe în nesinceritate și se termină în impostura deliberată și victorioasă.”*¹⁰

Diferitele forme de ambiguitate la care Lady Welby se referă pot fi utile sau disfuncționale dacă nu posedăm știința folosirii nuanțate a înțelesurilor. *Înțelesul potrivit în discursul potrivit* nu poate apărea decât în vorbirea unor oameni educați în *significs*. (Putem vedea în poziția Victoriei Welby prefigurarea „jocurilor de limbaj” despre care va vorbi Wittgenstein peste aproape o jumătate de secol.) *Significs* temperează ambiguitatea jocurilor limbajului. Din această cauză aristocrata victoriană concludă în finalul cărții în care-și publică pentru prima dată teoria: „...să începem prin a da sensului, semnificației, intenționalității și valorilor ideale purtate de

---

⁹ Gheorghe M. Ștefan: *Ethos – Pathos – Logos. Eseuri despre o dialectică ternară*, Ed. All, București, 2010.

¹⁰ *Ambiguity, it was urged, is an inherent characteristic of language as of other forms of organic function. Thought may suffer from a too mechanical precision in speech. Meaning is sensitive to psychological “climate”. But the kind of ambiguity which acts as a useful stimulant to intelligence, and enriches the field of conjecture, is very different from that which in the intellectual sphere begins and ends in confusion, or in the moral sphere begins in disingenuousness and ends in deliberate and successful imposture.* Victoria Welby, *What is meaning? Studies in the Development of Significance*, Macmillan & C., London, 1903, p 2.

mesajele noastre acel loc central în atenția și interesul nostru, pe care, fie că vrem sau nu, ele oricum îl ocupă în lumea experienței umane."¹¹

Așa cum am notat anterior, Lady Welby își dezvoltă teoria pe axa *sense (& signification) – meaning – significance*, ce corespunde comportamentului *rațional – imaginativ – spiritual* al ființei umane. Conform Victoriei Welby comportamentul uman, sub toate aspectele lui, se cerea temperat de o știință a înțeleșurilor. Companionii de generație, Peirce și Frege, rămân ancorați preponderent în planul rațional, în cel al sensului și semnificației, acolo unde erau în joc, de regulă, numai înțeleșurile legate de cunoaștere. Sferele intenționalității imaginative și ale atitudinilor holistice, spirituale au fost mereu neglijate în demersurile, mult mai riguros conduse, ale celor doi reprezentanți ai mediului academic. De altfel, se pare că Frege nu a comunicat în nici un fel cu Lady Welby, iar corespondența ei cu Peirce a avut loc numai după ce *significs* era într-un stadiu avansat de elaborare.

Într-adevăr, contactul lui Peirce cu Lady Welby se produce prin recenzia pe care acesta o face cărții publicate în 1903, *What is Meaning?*. Se va produce un schimb intens de scrisori între cei doi, fără o influență notabilă asupra gândirii Victoriei Welby. (În schimb, teoria lui Peirce a fost popularizată de către Lady Welby în mediile europene cu care aceasta era în intens contact epistolar.) Spre deosebire de Peirce, Welby nu dă definiții formale în textele sale, pentru că vede abordarea sa ca pe o extensie practică a logicii dincolo de ordinea strict rațională. La Victoria Welby, puterea sensului (& semnificației) este considerată într-un spectru larg ce pornește de la biologic și ajunge până la logic, intenționalitatea are aproape sensul fenomenologic husserlian, iar importanța, dimensiunea etică a înțeleșurilor (*significance*) se răsfrânge asupra plenitudinii cosmice. Chiar dacă ar fi încercat formalizarea demersului ei, nu ar fi avut la dispoziție instrumentele teoretice necesare pentru a o face, în spațiul mult prea extins pe care abordarea ei l-a acoperit. Nici astăzi nu putem fi siguri că aceste instrumente ar exista într-o formă operațională.

Începutul reprezentat de cercetările Victoriei Welby trebuie reconsiderat, la un secol de la dispariția ei fizică, pentru a permite un nou început. Cu noi instrumente, cu o enormă experiență dobândită, nu neapărat și asimilată, în domeniul limbajelor de toate tipurile, cu instrumentele de manipulare simbolică pe care informatica le folosește, cu tehnicile de comunicare pe care știința computației le permite. Dacă pentru

---

¹¹ ... *let us begin by giving sense, meaning, and significance that central place in our attention and our interest that, whether we will or no, they already have in the world of human experience.* Ibid, p 247.

Welby, Frege și Peirce entitatea elementară era *semnul*, pentru noi, cu un secol mai târziu, această entitate este *bitul*, cel mai simplu semn. Acum mai bine de un secol, s-a pornit la investigarea *înțeleșurilor*, astăzi, am ajuns în etapa în care studiem conținutul *informațional* al șirurilor de biți.

Ce noi înțeleșuri poate aduce demersul Victoriei Welby pentru a ne permite să înțelegem și să folosim astăzi mai bine informația și tehnologiile asociate ei? Demersul nostru este încă marcat de logicismul și constructivismul computational moștenite pe o filiație ce pornește de la Frege și Peirce. Complexitatea fenomenologică către care ne focalizează atenția Welby este încă ignorată în majoritatea demersurilor contemporane explicite¹². Dar efectele diferitelor tipuri de înțeleș, pe care spectacolul informațional le poartă, există și acționează permanent. La aproape un secol de la primele cercetări asupra semnului, în 1978, Karl Popper distinge *lumea a treia* a artefactelor umane, unde ponderea principală o au produsele informaționale care, în concepția Victoriei Welby, sunt purtătoare de semnificație și sens, intenție, ethos. Din conferința în care Popper propune viziunea celor trei lumi cităm:

*„Prin lumea a treia înțeleg lumea produselor minții umane, cum ar fi limbajele, poveștile, miturile religioase, teoriile științifice, construcțiile matematice, simfoniile, picturile și sculpturile. Dar includ, de asemenea, avioanele, aeroporturile și ale creații ale ingineriei.”*¹³

Lumea a treia a lui Popper este parte din lumea limitată a omului. Informația la care se referă este cea generată de mintea omului. Dar informația nu este numai un artefact, nu este numai rezultatul activității minții umane. Începând de la mijlocul secolului al XX-lea, oamenii de știință îi descoperă prezența în natură, la paliere din ce în ce mai adânci. Spre sfârșitul secolului, informației îi este întrevăzut un rol din ce în ce mai important la nivele existențiale din ce în ce mai profunde. Pe rând, Mihai Drăgănescu¹⁴, David Bohm¹⁵, John Archibald Wheeler¹⁶, Lee Smolin¹⁷ îi

---

¹² A se vedea: Hans Christian von Baeyer: *Information. The New Language of Science*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2004., sau Luciano Floridi: *The Philosophy of Information*, Oxford University Press, 2011.

¹³ *By world 3 I mean the world of the products of the human mind, such as languages; tales and stories and religious myths; scientific conjectures or theories, and mathematical constructions; songs and symphonies; paintings and sculptures. But also aeroplanes and airports and other feats of engineering.* Karl Popper: “Three Worlds”, The Tanner lecture on human values, delivered at The University of Michigan, April 7, 1978. <http://tannerlectures.utah.edu/lectures/documents/popper80.pdf>

¹⁴ Mihai Drăgănescu: *Profunzimele lumii materiale*, Ed. Politică, București, 1979.

¹⁵ David Bohm, David Peat: *Science, Order, and Creativity*, Bantam Books, 1987.

¹⁶ John Archibald Wheeler: “Information, physics, quantum: The search for links”, în W. Zurek (ed.) *Complexity, Entropy, and the Physics of Information*. Addison-Wesley, 1990.

¹⁷ Lee Smolin: *Three Roads to Quantum Gravity*, The Orion Publishing Group Ltd., 2000.

atribuie informației, deci semnului ce acționează, un rol explicativ din ce în ce mai important în fizica profunzimilor (nu luăm în considerație, acum și aici, teoriile pancomputaționaliste care, simplu spus, reduc procesele fizice la procese pur computaționale).

Operăm cu un concept de informație ce este continuu elaborat. Informația *transportă* mesaje, în definiția din 1948 a lui Claude Shannon, dată din perspectiva cantitativă a sistemelor de comunicație. La Gregory Chaitin, începând cu anii 1960, semnele *conțin* o anumită cantitate de informație, evaluată în funcție de procese algoritmice de generare a șirurilor de biți. O definiție calitativă vede informația ca fiind o *structură* ce posedă o ordine *sintactică*, și un *înțeles* (semnificație, de referință și de context, și sens)¹⁸ prin care *acționează*¹⁹. Pentru a ajunge la complexitatea pe care o propune Lady Welby pentru înțelesurile semnului, mai rămâne de găsit o cale prin care să adăugăm și componenta etică ce se manifestă la nivelul *significance*.

Ubicuitatea existențială a informației este din ce în ce mai evidentă. Există, în consecință, o șansă ca modurile de manifestare ale semnului/informației, în spațiul definit de Lady Welby prin *sense – meaning – significance*, să ofere imaginea surprinzătoare a unei existențe în care sensurile, intenționalitatea și eticul au fost induse lumii omului dintr-o profunzime ce le conține independent și anterior aroganței cu care omul și le atribuie exclusiv. Putem considera această sugestie, prea ostentativ metafizică, o concluzie finală la redeschiderea discuției despre Victoria Welby? Cu certitudine, ar mai fi ceva...!

În lumea sălbatică în care trăim, observăm că *significs* are consecințe directe mult mai importante, atunci când înțelegem că semnele/biții *acționează* implacabil prin sensurile/semnificațiile lor, în timp ce acțiunea rezultată ar trebui să poată fi supusă și unei evaluări *etice*. De către cine? Cu ce consecințe și în sarcina cui? Astfel ajungem la legitima întrebare: *cui i-e frică de Victoria Welby?* Răspunsul, care conduce și la texte ce vor fi cândva scrise, este: *le e frică numai celor ce nu înțeleg echilibrul fragil oferit de informație minții omului, lumii acestuia și existenței.* În aceste condiții, *ecologia informației* este traducerea, în exprimarea curentă, care exprimă cel mai bine înțelesul pe care Victoria, Lady Welby l-a gândit pentru *significs*.

© Gheorge M. Ștefan ♦

---

¹⁸ Mihai Drăgănescu: "Information, Heuristics, Creation", în Plauder, I. (ed): *Artificial Intelligence and Information Control System of Robots*, Elsevier Publishers B. V. (North-Holland), 1984. <http://www.racai.ro/~dragam/IHC.html>

¹⁹Gheorge M. Ștefan: *Funcție și structură în sistemele digitale*, Ed. Academiei Române, 1991.